

Tuczai Rita

A társadalomkutatói jelenlét hatása egy kismama-reintegrációs projektre

L 2010 tavaszán érkezett hozzám, mint kulturális antropológushoz egy felkérés, miszerint segítenem kellene egy kismama-reintegrációs képzés tananyagfejlesztését megalapozó társadalomtudományi kutatásban, melynek része kell legyen egy kérdőíves felmérés is. Az Ózdi nők-munka-család TÁMOP 3.2.3-09/1-2009-0023 projekt pályázatát az Ózdi Művelődési Intézmények¹ (ÓMI) és a miskolci Holdam Egyesület² konzorciumban írta, és közösen tervezte megvalósítani. A társadalomtudós bevonásának ötlete Kardos Ritától, az egyesület akkori elnökétől származott. Szeretett volna túllépni a reintegrációs tréningek szokásos tematikáján, és valami olyan képzést kidolgozni, ami a helyi társadalom igényeire reflektál.

Ettől a pillanattól kezdve az egész projekt lebonyolítását végigkísérte egy, a kismamák társadalmi helyzetére vonatkozó kulturális antropológiai kutatás, ami a későbbiekben meghaladta a tananyag megalapozásának és lokális viszonyokba való illeszthetőségének előzetes célját. A kutatói jelenlét nem maradt meg a kutatás végén további felhasználásra átadott eredmények és javaslatok szeparált feladatkörénél. Minduntalan aktív, kezdeményező, befolyásoló, véleménynyilvánító szerepbe került. Ennek a folyamatnak és a folyamat közbeni kutatási eredményeknek a bemutatására vállalkozik e tanulmány.

A kutatás első fázisában az országos kismama-reintegrációs gyakorlat, helyzet publikált adatainak rendszerezése történt meg. A kutató kivonatokat, összegzéseket, handoutokat készített a szakirodalomban említett kutatásokról, a reintegrációs gyakorlattal foglalkozó szervezetekről, intézményekről. A tanulmányokban a problémák négy csoportja jelenik meg: a strukturális viszonyokkal összefüggők, a családi viszonyok differenciált szerepeiből és a személyes attitűdök rejtett akadályaiából

adódóak, valamint a munka világával való kapcsolat megszakadásának következményeiként emlegettek. Strukturális problémák körébe tartozóknak említik (*Regina Modell Program, Gödöllő, 2009*)³ a megfelelő szociális szolgáltatások hiányát (bölcsőde, óvoda, idősgondozás), a megfelelő tömegközlekedés hiányát, a munkaadókon lévő kényszereket a munkaerő kiválasztásakor, a női szempontok, igények, társadalmi nemi (gender) szerepek láthatatlanságát, a női terek hiányát, valamint a nők döntéshozatalhoz való korlátozott hozzáférését. A strukturális problémákra direkt módon nem lehet ráhatása e projektnek, még a lokális viszonyokon belül sem, de a többi problémacsoport szakirodalmaiban felmerülő gondolatai mind-mind megfontolás, átbeszélés tárgyát képezték a reintegrációs kurzust előkészítő csapat számára.

A magyar társadalom családcentrikus. A „férj feladata a család eltartása” a „nő feladata az otthoni teendők ellátása”. Az otthonon kívül végzett munka erősen másodlagos szerepet játszik a nők, az anyák értékrendjében. A munkát elsősorban anyagi okok, a család megélhetése miatt tartják fontosnak, és az egyéni ambíciók, karrierszempontok kevésbé játszanak szerepet. A női foglalkoztatás nagyarányú visszaesése inkább anyagilag, semmint pszichésen viseli meg a családokat. A gyermektámogatás jelenlegi rendszere a munkavállalást nehezítő gyakorlatot alakított ki: a gyed, gyés ideje alatt a kismama kirekesztetté válik a munka világából. Ennek egyik leggyakoribb oka, hogy időközben megszűnik a munkahely, ahova a kismama visszatérhetne. De az is nagy probléma, hogy az anyák nem tartják a kapcsolatot a céggel a szülési szabadság ideje alatt, visszatérési szándékukat is csak az utolsó pillanatban jelezzik. Mi több: „az anyák a cégek nyitottsága esetén sem partnerek a szülési szabadság idejére vonatkozó közös stratégia kialakításában”. (Madaí 2008:90)

A gyed-gyes ideje alatt a munka világától való hosszú távolmaradás során egy sajátos, zárt életvilág alakul ki. Egyfajta elkényelmesedés figyelhető meg az életvitelben, melynek megváltoztatása hosszú folyamat. Az ingerszegény környezet, hiányzó önbizalom, a nagy tájékozatlanság és információhiány együttesen nem ösztönzik a kismamákat az egyéni életút megváltoztatására. Szakmai ismereteik elavulnak, amit tanulással nem tudnak pótolni, hiszen a teljesen rájuk háruló házimunka miatt erre nincs sem idejük, sem figyelmük. Ugyanakkor ebben az időszakban számtalan, a munkaerőpiac szempontjából is kulcsfontosságú készség, képesség alakul ki, fejlődik. Ezek a munkaerőpiacon akár prezentálhatóak is lennének (kommunikációs készség, szervezőkészség, döntésképeség, kezdeményezőképeség, rugalmasság, komplex problémamegoldó magatartás, tanulási készség, csapatmunka stb.), csak hogy a kismamák körében végzett felmérések azt mutatják, hogy „ők maguk sem tudatosítják azokat a pozitív-negatív változásokat, amelyek egy gyermek születésekor fellépnek életükben”. (Madaí 2007:29)

A kutatói jelenlétem feltételezett szerepét és felelősségét ez idő tájt abban éreztem, hogy a publikált szociológiai kutatások általam kigyűjtött, szelektált, rendszerezett, csoportosított tapasztalatait közvetítem az érintettek felé. Kiszűrjem a körvonalazódó problémamezőből a lokális beágyazottság felé vezető utakat. A szakirodalom áttekintése után sajnálatommal szembesültem azzal, hogy a sokszor hivatkozott reintegrációs képzések jó gyakorlatait⁴ bemutatásának a leírásai mennyire nehezen hozzáférhetőek. A kismamák és a munka világának összefüggéseit elemző-feltáró kutatások sokkal inkább publikáltak, mint maga a reintegrációs gyakorlat.

Ózdon e projektet megelőzően voltak már reintegrációs képzések, de azok leginkább szakmai tudásokat közvetítettek. Az ÓMI intézményén belül azonban ez teljesen új helyzetet, ismeretlen feladatot jelentett az itt dolgozók és a projekt lebonyolítói számára. A Holdam Egyesületnek ismerősebb volt a szituáció, szerveztünk már konferenciát, kerekasztal-beszélgetéseket e témában. Mi több, alapküldetésünkben is benne volt és van a gyese, gyeden töltött idő minél teljesebb megélésének támogatása, valamint a kismamák munkaerő-piaci visszatérésének segítése. De a tréning alapbázisát mégiscsak az ÓMI munkatársi és infrastrukturális háttere adta, sőt célként volt megjelölve, hogy a trénerek egy része is helyi szakemberekből kerüljön ki.

Az előkészítő megbeszélések az ÓMI-ban rendre azzal kezdődtek, hogy a képzést szervező csapattal átbeszéltük az általam felderített legfrissebb információkat. Szembesítettük azokat saját tapasztalatainkkal, feltételezéseinkkel. Latolgattuk a képzés kompetenciáinak határait: adott körülmények, szaktudás, tréneri felkészültség mellett mit vállalhat a képzés és mit nem? Például külföldi példákban az a gyakorlat jelenik meg, mikor is az egész családot bevonják a kismama-reinetrációs folyamatba, mivel az otthoni munkavégzés is megváltozik, ahogy az anyuka visszamegy dolgozni. Volna-e mód erre e projekt keretén belül? A cégek kisgyermekes anyákkal szembeni vagy melletti attitűdjének megváltoztatására tegyen-e a projekt kísérletet, azzal, hogy bevon egyes cégeket a képzésbe? A szakirodalmak tézisei között különösen sok aggodalmat okozott a következő gondolat: „A tanulási célok elemzése alapján kimutatták, hogy amennyiben a felnőttek tanulása egyéni döntésre – és nem törvényi vagy munkáltatói kényszerre – épül, akkor elsősorban rentabilitási megfontolások szerint alakul. Ebből következően a lakosság tanulási aktivitásának növekedése leginkább akkor várható, ha a tanulási tevékenységnek konkrét és közvetlen hatása van az egyének élethelyzetére, jövedelmi viszonyaira, munkaerő-piaci pozíciójára”. (Török 2006:1) Hogy tudunk összehívni 15 kismamát egy olyan képzésre, ami nem ígér azonnali, közvetlen hasznot? Ez ügyben elég nagy volt a pesszimizmus, főleg az ózdi trénerek körében: „Ózdon nehezen mozdíthatóak az emberek. Fáradtak, fásultak, bizalmatlanok.” Ugyanakkor a szervező csapat attitűdjében nem ezt tapasztaltuk. Az Ózdi Olvasó pazarul felújított műemléki épületében⁵ egy lelkes, a projektet érdemben megvalósítani igyekvő csapat tagjaként nem érzékelttem az Ózdról szóló rossz hangulatú vélemények igazságát. A tudásmegosztás folyamata a projektbe való kölcsönös bevonódás útját jelentette számomra. Míg a megszerzett ismereteim átadásával igyekeztem minél inkább beavatni a képzést szervező csapatot, addig én magam is egyre jobban elköteleződtem a feladat, az ózdi emberek és az ÓMI intézménye iránt.

A kutatás további fázisaiban az volt a kérdés, hogy a lokális viszonyok mennyire árnyalják vagy írják felül az országos tapasztalatokat, valamint lépéseket kellett tenni a kérdőív kérdéscsoportjainak meghatározása felé is. Így a helyi kismamahelyzetben érintett intézményrendszer képviselőivel és magukkal a kismamákkal készítettem

interjúkat. A megkérdezett intézményi képviselők aztán a továbbiakban is kapcsolatban maradtak a projekttel: szaktudásukkal, kapcsolathálójukkal gyarapították azt.

Orosz József⁶ munkakeresési tréner, az Észak-magyarországi Regionális Munkaügyi Központ Ózdi Kirendeltségének munkatársa nagy tapasztalattal bír a munkakeresők és a munkakeresés nehézségeinek kezelésében. Számtalan tréninget tartott már e tárgykörben. Ismeri a helyi munkalehetőségeket, viszonyokat, eljárásokat. Azért is tartotta fontosnak, hogy civil kezdeményezésre valósuljon meg egy reintegrációs tréning, mert egyrészt e célcsoport munkához jutásának problémájával Ózdon senki nem foglalkozik, másrészt a munkakeresők csupán 10%-a veszi csak igénybe a munkaügyi központ szolgáltatásait, human tanácsadásait, álláskereső csoportjait. Szükség van tehát a civilekre!

Elmondása szerint a munkaerőpiacon a megváltozott munkaképességűek mellett a kismamák az egyik leghátrányosabb csoport. Egy amúgy is munkanélküliséggel súlyosan sújtott régióban ez komoly probléma. Egyszerűen nem képes felvenni a munkaerőpiac a kismamákat. Pár éve, akinek piacképes foglalkozása volt, az el tudott helyezkedni. Mostanában sok ember vesztette el megint az állását. 2002-ben 5000 körüli volt a munkanélküliek száma Ózdon, 2006-ban kb. 6000, 2010-ben 7000 (!) ember. A munkahelyek megszűnnek, míg a kismama otthon van a gyerekkel, nincs hova visszamenni dolgozni. Ha pedig meg nem is szűnik a kismama munkahelye, akkor valahogy ráveszik, hogy közös megegyezéssel bontsa fel a munkaviszonyt, végkielégítést úgyis csak 3 év munkaviszony után kaphatna. Az atipikus munkaformák népszerűsítésére sok pályázat volt mostanában, de ebben a régióban nem nagyon működtek. Inkább feketén, esetleg helyettesítőként foglalkoztatják a kismamákat. Ózdon elsősorban pénzkeresés a munka célja, csak bizonyos végzettség után jelenik meg a karrier kérdése.

A gyermekelhelyezési problémák számszerűsíthetően sok anyukát tartanak vissza a munkától. Az óvodai idő nem alkalmazkodik a munkaidőhöz. Egy sajátos helyi tendencia alakult ki: mivel sok a munkanélküli anyuka, aki már kora délután hazaviszi a gyereket, rossz szemmel néznek arra, aki három után megy érte. A tartós munkanélküli állapotban egy félelemérzet alakulhat ki,

a kismama nem szívesen mozdul ki otthonról. „Azért nem tudok állást vállalni, mert ott van a gyerek” – ez a mentalitás nagyon erős, sokszor félelmekben gyökerezik: „nem tudom a most divatos hajakat vágni”. Volt olyan munkakereső kismama, aki azért nem vállalta a beiskolázást, mert a gyerekek nem alszik az óvodában. Inkább elveszítette a segélyt. Ez egyfajta elkényelmesedés is lehet. „Ha keresnék sem találnék munkát.” – erre való hivatkozással inkább nem is keresnek sokan.

A tréning arra való, hogy a résztvevő újratervezhesse az életpályáját. Gyes alatt le lehetne érettségizni. Kezdjen el gondolkodni a jövőjével kapcsolatban, ne csak az utolsó otthon töltött évében foglalkozzon azzal, mi lesz vele. Ha egy kismama bekerül egy képzésbe, az érzelmi hulláma is megváltozik. Másképp kezd el öltözni, más lesz a frizurája. Újra van kihez tartozni. Elindul egy másik irányba.

Ha nem sikerül újra elhelyezkedni, előjöhet a „*Minek tanultam?*” érzése. A kudarcot fel kell tudni dolgozni, s ez egyedül nem megy. Ha feladja, a csoport átsegíti. Aki visszatér a munkájába, azt pedig felkészíti a változásokra, amelyekkel számolni kell. Akinek nincs hova visszamenni, abban újra fel tudja építeni, hogy legyenek egyéni céljai.

A tervezett tréninghez a következőket fűzte hozzá. Egy konkrét képzés mögé be lehet illeszteni a mentálhigiénés képzést, például egy 4 modulós ECDL-vizsga mögé. De a mentálhigiénés képzést öncélként megjelölni nem lehet. A képzés hirdetéséhez erős hívószavak lennének szükségesek, mint: változás, női önszerveződés, pályaaorientáció... Mindenképpen mozgalmas tréningnek, és nem előadássorozatnak kell lennie. Az Olvasóba önként jön a kismama, és nem „megélhetési képzésként” fogja kezelni. Segítő embereket be lehetne vonni, mert kell egy lökés: „*Próbáld meg!*” – hogy a gyes bénultságból ki tudjon jönni. A nők fegyvermeztettebbek, jobban eljárnak az alkalmakra, lelkiismeretesebbek.

Az álláskeresési technikákon sok múlik. Nem történhet ad hoc módon, amikor eszembe jut éppen munkát keresni, az napi nyolc órás munka. Tudni kell, mit, hol, hogyan keressek. Ez egy tudatos, tanulható folyamat. Önéletrajz, információ üres állások felől, személyes álláskeresés, milyen kérdésekkel számoljon? 30-40 (!) állásinterjú is át kell esni, hogy működjön. A munkáltató hatékony és problémamentes munkatérőt keres. A munkainterjúkon el kell hitetni, hogy a gyerekek nem jelent hátrányt.⁷

Dr. Kósné Dargai Rita az ózdi védőnői szolgálat vezetője. A vele készített interjú a kismamák életvilágára, egymás közti viszonyaira nyitott egyfajta ablakot. A kismamák munkakeresési próbálkozásai kapcsán szintén a gyermekelhelyezés súlyos problémáját említette. Ha nincs nagyszülő, és a férjére sem számíthat, a kismama nem tudja hova tenni a gyermekeket. A bölcsődei férőhelyek korlátozottak, csak a dolgozó anyukák gyermekeit veszik fel. Mikor óvodás lehet a gyermek, akkorra a kismama már munkanélkülinek számít. A munkakeresésben hamar elveszítik a bizalmukat, 1-2 sikertelen próbálkozás-kudarc után feladják. A gyerekek óvodai, iskolai elhelyezése nem igazodik a körzet szerint illetékes intézményhez, ezért nagy a városon belüli ingázás, ami még inkább darabolja az időt, még kötöttebbé teszi a munkavállalási és munkakeresési lehetőségeket.

A kismamák életvilága kapcsán a nagyon erős elszigetelődést emelte ki. Blogolnak inkább, semmint találkoznak. 20-25 év körüli kismamák életében minden az internet körül mozog. A nap jó részét elveszi. Függővé válik, alig várja, hogy a gyerek elaludjon, ülhessen a gép mellé. A gyerekek 2-3 éves koruk körül már ott ülnek – a „jó gyerek” szép békésen „elvan” a gép előtt. A blogos stílust, nyelvezetet átviszik a mindennapi kommunikációba. A szókincs szegényes, beszélgetni nem tudnak, ha valami olyat mondanak nekik, ami nem tetszik, otthagyják az illetőt. Felállnak, mint ahogy a gép mellől is tehetik. Az internetes kapcsolatok nem válnak személyes kapcsolatokká, nem találkoznak. Egymás fényképeit nézegetik, amit százszámra töltenek fel a blogra. Ez rengeteg időt elvesz, közben meg semmire sincs idejük: *„Nincs időm úszni tanulni vinni a gyereket”* – mondogatják.

Nincsenek együttmozgások: egyesével járnak gyereket sétáltatni. A játszótér néhány helyen szervez ugyan közösséget, de leginkább nincs játszótér. Voltak valamikor, csak teljesen lepusztultak. Nem a gyerekek használták őket. A családi házaknál mindenkinek megvan a saját játszótere, nem járnak át egymáshoz. Az egymást segítő kapcsolatok azért sem tudnak működni, mert sok a betelepülő. Nem jellemző az önszerveződés. Kismamaklubot próbáltak ugyan szervezni, azonban ez nagyon nehezen működik: otthonról nehezen indulnak el, azzal foglalkoznak, hogy mit szól a külvilág. Nehézkes volt az időpont-egyeztetés, a végén csak 10 fő maradt.

Feltűnően gyakoriak az élettársi kapcsolatok. Ez megélhetési stratégia is, több támogatást lehet kapni, ha egyedülálló szülőként neveli a gyereket az anyuka. Viszont a családszerkezetet ezzel labilissá teszik. Sok a szétköltözés, párcsere, a gyerekek nem a saját apjukkal nevelődnek.

Mostanában egy új jelenség is felbukkant: az összeszerelő üzemekben a női munkaerőt keresik, ők precízebbek, türelmesebbek. Mivel a nők így nagyobb eséllyel jutnak munkához, egyre gyakoribb, hogy a férfiek maradnak otthon a pár hónapos gyerekkel.

Két fontos javaslat is elhangzott a képzés indítása kapcsán: a leendő kérdőíveket a védőnők vegyék fel, és vonják be őket is a gyermekfelügyeletbe a képzés ideje alatt – ők tudják, kit érdemes egyáltalán megkérdezni. A védőnőknek nagyon intenzív a kapcsolata a kismamákkal. A képzés ideje alatt, ha ők biztosítanak a gyermekfelügyeletet,⁸ motiváltabb lenne a kismama, aki keresi a kapaszkodót, az ismerőst. A védőnő hívhatná: *„Gyere nyugodtan, én is ott vagyok!”*

A védőnők segítségével és ajánlásával tudtam eljutni a kismamákhöz is interjút készíteni. A kismamákkal készített interjúk során nagyon gyermekcentrikus életvilágok képe bontakozott ki, ahol az élet és a cselekvések célja, hogy a gyerekek mindene meglegyen, erőn felül is. A gyerekek életritmusa, szükségletei határozzák meg a napok ritmusát, a kismamák tevékenységi rendszerét. Erről számol be egyik beszélgetőtársam is, a vele készült interjú összefoglalását jegyzem most le.

„Ahogy nő a gyerek korszakonként, mindig változik az életed mellette. Fél életünket az udvaron töltjük.” A kis család: az anya, apa és a két és fél éves kislány Ózdon egy kertes ház nagyobb szobájában élnek. A szülői ház többi részében velük lakik az interjúalanyom elvált édesapja és öccse. A ház berendezése legalább 20-30 éve változatlan. Az édesanya munkavállalásának legfőbb kritériuma, hogy az igazodjon majd az óvodai nyitva tartáshoz, mert még egy órást eltérést sem gondolna megoldhatónak a gyermekelhelyezés problematikusága miatt. *„Nagyon hiányoznak már az emberek, mennék vissza dolgozni. De nem bíznám már másra a gyereket, félttem. Nekem is meg kell szokni, hogy másra bízzam a gyereket.”* A hivatalos intézményekben megbízik (óvoda, bölcsőde), kismamatársaitban alig-alig, saját hozzátartozóiban még kevésbé. *„Ha nem lesz munkám, akkor is menjem a kicsi oviba,*

mert ott a helye! Addig minek is keressek munkát? Meg utána is várni kell, megszokja-e a gyerek az óvodát... Addig is szoktatom az óvodához: arra járunk sétálni, beszélgetünk a gyerekekkel, ott vannak a kis barátok.” (...) „A barátok, ismerősök 1-2 óra hosszára vigyáznának rá, de többre nem. A gyerekek is megvan a maga életritmusa, más gyerekének is megvan a magáé, keresztezhetik egymást. Én igazodok a gyerekekhez, neki legyen meg a ritmusa. Nagyon fontos a napirend. Mondták már nekem, hogy minden elé helyezem a gyereket, neki legyen a legjobb. A barátnőmtől is mindig ezt láttam, hogy a gyerek az első”.

A kisgyerekes lét tudata teljesen átszínezi a mindennapokat. A jövőről „ha majd a gyerek nagyobb lesz”-kontextusban beszél. „Egy kisgyereket nem lehet, egy kisgyerekekkel nem lehet...” szófordulatai gyakoriak. A gyerek körül szerveződő élete zárt, mozgásszegény. A baráti kapcsolatait is a hasonló korú gyerekek határozzák meg. Délutánonként náluk gyűlnek össze az ismerősök, ők azok, akik kellő mennyiségű attrakcióval bírnak a többiek számára: az udvaron van ugrálóvár és medence.

Bár utánané a gyereknevelési irodalomnak, törekszik az egészséges étkeztetésre, a minőségi ételek, gyerekjátékok beszerzésére, mégis becsúsznak olyan mozzanatok, amelyek a legkorszerűbb nevelési tanácsadás szempontjából nézve ellentmondásosak: a 2 éves gyerek hozzáfér a számítógéphez, 10 hónapos babakorában gluténmentes felvágottat, minőségi virslit kapott enni. Ez utóbbi az internetről leszedett információ tipikus esete, ami sajátos módon státuszszimbólum-értékkel bír. Beszélgetéseink alatt a gluténmentes felvágottat többször is említette, és mindig nyomatékkal.

A számítógépezés központi helyet tölt be a mindennapjaiban. Iwiw, Facebook, MSN, Vatera, Google-keresések... Saját állítása szerint nem annyira a játék, mint inkább az információszerzés a célja. Ahogy a gyerek nő, úgy lesi el a mamájától a számítógép használatát: „Nem tudok tőle számítógépet, elleste.” A gyerekbarát számítógépes játékokat a gyerekeknek is engedi. A számítógép gyakorlatilag folyamatosan be van kapcsolva, bármikor le lehessen hozzá ülni. Gyereknevelési problémák megoldásában, életmódtanácsokban, vásárlásokban – szinte minden ügyben az internethez fordul először: „Csak bedobom a Gugliba...”

Élettársának 2-3 állása is van, ritkán vannak otthon együtt. Ez a klasszikus patriarchális családmódelnek tűnhetne (apa dolgozik, anya ott-

hon van), de azért árnyalódik a kép: a feleség életét nem a háztartás és a gyerekekkel való foglalatosság tölti ki – pl. menzáról hozatják az ebédet, mert a gyerek „jobban megeszi a menzákáját, mint amit én főzök neki, akkor meg minek főzök?” –, hanem az internet és a gyerek.

A lehetséges munkalehetőségekről azt tartja, hogy „Sajnos mindenhez vállalkozás kell!” Meg van győződve róla, hogy „Ózdon rendes munkához csak protekcióval lehet jutni” (ezt erősítette meg a többi interjúalany is). Tanácstalan az álláskeresésben: „Fogalmam sincs, hogy hova menjek munkát keresni. Mindig nézem az álláslehetőségeket az újságban. Könnyvelni tudok, csak papírom nincs róla, számítógépes ismereteim vannak, irodai munkának örülnék”. A második gyerek vállalása a kormányváltás után remélt nagyobb megélhetési biztonság függvénye. „Egy gyereknek még meg lehet adni, amire szüksége van, de kettőnek már képtelenség.” Az otthoni munka lehetőségében bízva sok energiát fektet távmunkák keresésébe, de azok nagy részéről úgy találja, személyvesztés: „Ahhoz, hogy megkapd a melót, neked kell fizetni. Anyukám így bukott 3000 forintot”.

A gyerek születése előtti munkahelyeiről rossz tapasztalatai maradtak: állandó bizonytalanság, szerződés-hosszabbítgatások, munkanélküliség, feketemunka... Úgy gondolja, ha el is megy egy munkahelyre dolgozni, számíthat rá, hogy 1-2 hónap után, mikor lejár a támogatás, kirúgják. (Ez sajnos a védőnők által is megerősített információ, bevett helyi gyakorlatnak számít.)

Úgy gondolja, tanulni már késő, a gyerek mellett nem is lehet. Tanulni azt lenne érdemes, aminek közvetlen hatása lenne a munkához jutásban, a képzés díja azonnal megtérülne: „Tanulnék szívesen, de mire adjak ki úgy pénzt, hogy visszajöjjön?” A munkareményekben nincs semmiféle nyoma a személyes ambícióknak: „Ami dominál, az egy kis pénz, meg kiszakadás, hogy ne mindig a gyerekekkel... Bárhova megyek, mindig viszem a gyereket. A gyerek mindenhol ott van.”

A kutatás következő fázisában egy 100 fős mintavétellel kitöltött 42 pontos kérdőív az ózdi kismamák családi és társadalmi szerepeire, kapcsolatrendszerre, értékrendjére, jövőképeire kérdezett rá. A kérdőívek lekérdezői a védőnői szolgálat munkatársai voltak. Az eddigi kutatás a kismamák munkához jutásának akadályait igyekezett feltárni. A leendő reintegrációs képzésnek azokat az akadályokat kell megcélözni, amelyek a kismamák

életvilágának, életvezetésének, attitűdjének módosításával, és némely szempontból képességeiknek, ismereteiknek gyarapításával (pl. önéletrajz megírása, állásinterjúkon való helytállás, számítógépes ismeretek) elháríthatóak lehetnek. Legyenek képesek megtenni magukért azt, amit megtehetnek. A kérdőívvel⁹ az akadályokra vonatkozó hipotéziseinket szerettem volna ellenőrizni.

A kérdőív kérdései a kismamák munkavállalásának kapcsán a strukturális problémák, a társadalmi előítéletek, ismeretek, életmód: család-internet, személyes attitűd, női önszerveződés jelenségei köré szerveződtek. Mennyire gondolják korlátozva magukat a kismamák a strukturális akadályok által? A munkához jutásban mennyire érzik magukat kiszolgáltatva? Munkához való viszonyukban milyen értékek, preferenciák dominálnak? Megjelenik-e az önmegvalósítás igénye? A kérdőív rákérdezett a szakirodalmakban oly sokat emlegetett patriarchális családi viszonyokra, a kismama-életvilágok zártságára, a kapcsolati rendszerekre, a lokális kontextusban többször megjelenő internetfüggőségre, a gyerekek családban való helyzetére, a napi tevékenységekre, az időbeosztásra, a tanulásához való viszonyra.

A kérdőív kiértékelésekor fel-felbukkantak meglepő, az addigi feltételezéseknek, tapasztalatoknak ellentmondó eredmények. A patriarchális viszonyok állandóságának hipotézisét határozottan megdöntötték a kapott adatok. Mind a kismamák gondolkodásában, mind a konkrét gyakorlatban megjelent a háztartási munkában segítő és a gyermekével foglalkozó házastárs-apa jelensége. Az internetezéstől való függést¹⁰ nem mutatták a kérdőív eredményei. A közösségi viszonyok, kapcsolatok is árnyalódtak: a család megtartó erejébe vetett hit nagyon erős, de a baráti kapcsolatokat sem tekintették elhanyagolandónak. A gyerekelhelyezés nem tűnt akkora problémának, mint ahogy az előzetes információk alapján vártuk volna. A tanulásba vetett hit nagyon erős, és nem csak a rentabilitás mentén mutatkozik fontosnak. A probléma inkább a személyes életbe való beilleszthetőségében van.

Erős az intézmények iránti bizalmatlanság. Meglepő módon a munka-magánélet kettős kötődésű karrierjét szignifikánsan nem tekintik összeegyeztethetetlennek. A kismamák otthon töltött idejük alatt nem bizonytalanodtak el kompetenciáikat illetően. A munkakeresésben érzik a saját aktivitásuk felelősségét. A gyermekcentrikus

világkép viszont megerősítést nyert. A kérdőív eredményei a helyi társadalom e képzésre való motiválhatóságát reménykeltőbbnek mutatták, mint vártuk. Ez a reményünk a későbbiekben be is igazolódott.

A kérdőívezés – a kapott kutatási eredményektől függetlenül – egy további, nem várt haszonnal is járt: a leendő képzés reklámjaként, hírvívőjeként kezdett el működni. Mind a megkérdezettek, mind a védőnők felfigyeltek rá. A kérdéseit érdekesnek, elgondolkodtatónak tartották. A projekt egyik leendő ózdi mentálhigiénés oktatója lelkesedéssel fejezte ki elismerését, mennyire inspiratív volt számára végiggondolni felvetéseit. A kérdőív tapasztalatainak megbeszélései során az előkészítő team tagjai számára egyre inkább tapinthatóvá vált a *helyzet társadalmi súlyossága* és a projektben rejlő hatalmas potenciál.

A kérdőívnek azt gondolom, vannak hibái is. Ha újraserkeszthetném, az azóta megszerzett tapasztalataim tükrében bizonyosan módosítanék rajta. De mérhetetlen szolgálatot tett azzal, hogy kapcsolati eszközzé vált. Kitöltetése révén lettek szövetségeseink és támogatóink a védőnők. A továbbiakban ők vitték-hozták az információkat a kismamák célcsoportja és a képzés szervezői között, és sokat segítettek a toborzásban is.

A továbbiakban a kérdőív adatait ellenőrizendő és a tananyag pontos súlypontjait kijelölendő fókuszcsoport-interjúkat szerveztünk. Az alkalmak résztvevői egyrészt a kérdőív kitöltőiből, másrészt a védőnők által megszólítottakból kerültek ki. Nehéz szívvel, de át kellett engedjem a fókuszcsoport vezetőjének szerepét a képzés résztvevőinek, szervezőinek. Ez már a célcsoporttal való közvetlen kapcsolatfelvétel szakasza volt, a tréner és a kismamák összehangolódásának, egymásra találásának szituációja. A fókuszcsoportok egy részén még ott voltam, néha-néha közbe is szóltam, de leginkább figyeltem, jegyzeteltem. Az utolsó tapasztalatmorzsákat gyűjtöttem a tananyagírás előtt: *„A kismamák nem érdeklődnek a konfliktuskezelés, mediáció, karriertervezés, álláskeresési ismeretek iránt. Viszont szeretik a csoportmunkát, érdeklődnek a hatékony kommunikáció, az ügyintézői ismeretek és az informatika iránt, izgatja őket az időmenedzsment kérdésköre.”* Pedig a konfliktuskezelés, karriertervezés kismamákat érintő hiányosságai fel-felbukkantak az eddigi kutatási tapasztalatok között. A tananyagfejlesztők

feladata lesz úgy kidolgozni a tréning tematikáját, hogy a szükséges, bár „nemszeretem” tananyag is érdekes, hasznos és megtartó legyen.

A fókuszcsoporthoz során kovácsolódott össze az a hatfős csapat, akik aztán magán a képzésen is részt vettek, annak dinamikáját, lendületét meghatározták, mintegy húzóerőként voltak jelen. Tréfásan kemény magnak nevezték magukat. Amikor a tréningek után a tanúsítványok átadásakor találkoztunk a résztvevőkkel, és szóba kerültek az első benyomásaik emlékei, azt a történetet mesélték, hogy a fókuszcsoporthoz én csak ültem, figyeltem és nagyon jegyzeteltem. Felettébb gyanús szituáció volt a számukra.

Végül is az akkreditációs folyamaton elindított, és a későbbiekben fennakadás nélkül el is fogadott képzés 2x90 órás tréningjének a moduljai a következőképpen alakultak.

Család és hivatás szociális kompetenciafejlesztő képzés:

1. Internetes ügyintézés – digitális ismeretek
2. Családmenedzsment – időszervezési ismeretek, szimbolikus technikák
3. Munka otthonról – hatékony önmenedzselés
4. Vállalkozási ismeretek.

Élet-formák mentálhigiénés képzés:

1. Önismeret
2. Konfliktuskezelés
3. Kommunikáció
4. Családi és női szerepek.

Ezután a szociális képzés tananyag-kidolgozásában vettem részt. A családmenedzsment modulra¹¹ vagyok a legbüszkébb, mert ez egy teljesen új, az országos módszertanban eddig sehol fel nem bukkanó kezdeményezés, talán a legadekvátabb példája a helyi igényekre épülő, lokális gyakorlatba bevont tudás hasznosításának.

A képzés¹² a két tréninggel 2011 őszén elindult és be is fejeződött sikeresen. A két csoport 19-15 résztvevője közül sokan jártak mindkét képzésre, 15-10 fő el is végezte azokat. Az oktatásban, ha alkalmoszerűen is, de megjelentem. Saját tudáskészletemet leginkább a családi fotóhasználat, az ünnepek, ajándékok és az információs társadalom kulturális gyakorlatai és kulturális antropológiai elméletei tárgykörében tudtam mozgósítani. Amit társadalomkutatóként eddig kutattam, annak tapasztalatát próbáltam visszafordítani e kis közösség és tagjai, valamint

azok családjai közösségi identitásának erősítésére. Azt az elvet szorgalmazva tettem fel kérdéseimet,¹³ hogy saját működésünket, cselekvési stratégiáinkat, szokásainkat és hiedelmeinket próbáljunk meg minél reflektáltabban szemlélteni.

A csoportösszetétel¹⁴ a tagok iskolai végzettségét és anyagi helyzetét tekintve szerencsére nagyon vegyes volt: diplomás és szakmunkás; háromgyerekes, jó anyagi körülmények között élő anyuka és gyermekét egyedül, nehéz anyagi körülmények között nevelő, és volt néhány roma származású édesanya is. A kismamalét olyan közös sorshelyzet, aminek megélése során eloszlanak a társadalmi különbségek, így a képzés a társadalmi integráció felé is hatalmas lépéseket tett. Összekovácsolódásunknak lett egy számomra szokatlan vonatkozása is. A kismamák és a munka világának kapcsolatával foglalkozó szakirodalmak több helyen hangsúlyozzák a szerepmodellek fontosságát. Azt kellett tapasztaljam-tapasztaljuk, hogy a képzés egyre barátságosabb légkörében mi, a Miskolcra odajáró, szervezkedő, Holdam Egyesületünkről lelkesen mesélő oktatók, mi magunk váltunk néhány vonatkozásban szerepmodellekké annak minden felelősségével együtt.

Talán ennek is köszönhető, hogy a tréningezőök kis csapata a képzés után a *Nők az Ózdi Nőkért* családbarát kismamaközösség néven határozta meg önmagát, és egyben maradt a képzés befejezése után is. Fel-felbukkannak az ÓMI intézményén belül rendezvényeken, önkénteskednek, tartják egymással a kapcsolatot. A Holdam Egyesület és az ÓMI folytatja együttműködését. Az önkéntes centrumok kialakítását célzó, megnyert TÁMOP-os pályázatunkban a két projektasszisztensi állást a képzés résztvevőiből ketten megpályázták és el is nyerték, most munkatársaként dolgozunk együtt.

Visszatekintve az eseményekre, úgy tűnik, hogy a projektbe bevont társadalomtudományi kutatás legnagyobb erénye sajátos módon magában a kutatási folyamatban volt. A különböző fázisokban más-más értelmet, jelentőséget kapó kutatói jelenlét és az alkalmazott módszerek sajátos többletet adva írták át, egészítették ki a kutatás eredeti céljait. A jó és hatékony képzésre való törekvésben a társadalmilag értékes célok elérésének kulturális lehetőségeként a tervezés, remény, kíváncsiság, bizalom, illetve az érintettek bevonódásának eszközévé vált.

Jegyzetek

- 1 <http://www.ozdolvaso.hu/>
Itt szeretnék köszönetet mondani Pappné Szalka Magdolnának, az ÓMI igazgatónőjének, hogy ezt a projektet behívta az intézménybe, és annak sikeres lebonyolítását mindvégig segítően támogatta!
- 2 „A Holdam Egyesület miskolci nők és anyák közössége. Az egyesület 2007 nyarán alakult, és azóta aktívan részt veszünk családokat érintő, szemléletformáló tevékenységekben és a női támogató közösségek születésének népszerűsítésében. A Holdam Egyesület a nőiség, az anyaság, a szülés és a születés minél teljesebb, tudatos megéléséért munkálkodik. Küldetésünk, hogy segítséget nyújtsunk a női életkör állomásain (menstruáció, párválasztás, házasság, szülés, gyermeknevelés) felmerülő kérdésekben a Miskolcon és az Észak-Magyarországon élőknek.” www.holdam.hu
- 3 www.reginakozpont.hu
- 4 Mint pl. az alábbi letölthető mintatanterv: „Újra a munka világában – 40 év feletti nők munkaerő-piaci reintegrációja.” http://civilhaz.enyft.hu/files/ujra_a_munka.pdf
- 5 A felújítást jegyző építész, Rudolf Mihály Ybl-díjat kapott e munkájáért.
- 6 A vele készített interjú néhány fontosabb gondolatának közlésére nyílik mód e keretek között.
- 7 Törvényi rendelet van arra, hogy az állásinterjúkon nem kérdezhet a munkáltató a gyerekek felől!
- 8 Végül is a képzésen nem így alakult, egy családi napközi vállalta a gyerekfelügyeletet.
- 9 A kérdőív a mellékletben megtekinthető.
- 10 A képzésbe bevont egyik pszichológus szerint ez éppen hogy a függőség egyik fokozata lehet, amikor is tagadják azt, főleg a kérdőív adatait felvevő ismerős védőnő előtt.
- 11 A programmodul célja, hogy a résztvevők reflektáltabban viszonyuljanak a családi folyamatok kezeléséhez, tudatosabban vegyenek részt ezen folyamatok tervezésében. Vonjanak be korszerű technikákat a hatékony családmenedzsment működtetéséhez. Célunk, hogy a résztvevők legyenek képesek egy tágabb közösség részeként tekinteni a családjukra, és reflektáljanak saját helyzetükre a társadalmi és kulturális folyamatokban.
- 12 A képzésről és eseményeiről lásd részletesebben: <http://www.ozdolvaso.hu/ozdinok/index.htm>
- 13 Pl. kitennénk-e anyósunk fényképét a hűtőre? Mi történne velünk, ha egy mágneses vihar letörölné az összes digitálisan tárolt adatot a világ összes számítógépéről? Mit érzünk, amikor gondosan kiválasztott ajándékunkra az ajándékozott sufnijában kihajítva rábukkanunk?
- 14 A reintegrációs gyakorlatok elemzése során vannak olyan nézetek, hogy hatékonyabb lehetne a folyamat, ha rétegspecifikus képzéseket tartanának.